

PEYZAJ PLANLAMA VE TASARIM ÇALIŞMALARINDA KUŞBURNU (*Rosa canina* L.) BİTKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nurhan KOÇAN¹

ÖZET

Ülkemizde peyzaj tasarımı ve onarımı çalışmaları sırasında doğal bitki kaynaklarından yeterli ve bilinçli bir şekilde yararlanılmaması, tasarımlarda daha çok yabancı yurtlu bitkilerin kullanılması peyzaj uygulamalarının maliyetlerini artırmaktadır. Bu çalışma ile Anadolu florasında çok yaygın olan kuşburnu bitkisinin farklı bakış açılarına (süs bitkisi değeri, besin değeri, meyvelerinin sağlık amacı ile kullanımı, adaptasyon özelliği, peyzaj tasarımlarında kullanımı vb.) göre önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye’de doğal olarak yetişen kuşburnu (*Rosa canina* L.) bitkisinin morfolojik özellikleri incelenmiş ardından, bitkinin peyzaj düzenleme çalışmaları ile farklı alanlarda kullanımı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuşburnu (*Rosa canina* L.), Peyzaj tasarım, Peyzaj onarım

EVALUATION OF DOG ROSE (*ROSA CANINA* L.) PLANTS ON LANDSCAPE PLANNING AND DESIGN WORKS

ABSTRACT

In the our country processes of landscape design and its restoration, unconscious and inadequate way of using egzotic plant sources increases the cost. In the study, the importance of using dog rose (*Rosa canina* L.) which comes from the Anatolian flora, the variety of usage (value of ornamental plant, nutriment value, usage of fruits for health, adaptation features, using in landscape design etc.) in the design has been described. In this way, the morphological features of dog rose (*Rosa canina* L.) which grows naturally in Turkey were determined then it was investigated using of different aims and landscape design of day rose.

Keywords: Dog rose (*Rosa canina* L.), Landscape design, Landscape restoration

1. GİRİŞ

Hızlı nüfus artışı ve kentleşme nedeniyle doğal ve kültürel çevreye yapılan bilinçsiz müdahaleler, sahip olduğumuz doğal değerlerin azalmasına ve yeni doğal kaynak ihtiyacına neden olmuştur. Ancak doğal kaynakların kıtlığı, insan-doğa ilişkilerinin yaşamsal boyutunun öneminin anlaşılması ve buna bağlı olarak çevre ve doğal kaynakların öneminin vurgulanması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Doğal kaynaklar insanlar için yaşamsal öneme sahiptir. Kaynakların tükenmesi durumunda yeniden kazanılması, hem ekonomik yönden hem de zaman açısından çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Bu durum kentsel ve kırsal alanlarda ekonomik değere sahip

doğal kaynakların rasyonel kullanımı ile önlenebilir ve doğal kaynakların korunması ve değerlendirilmesi açısından fayda sağlanmış olur.

Kaynakların sürdürülebilir kullanımının sağlanması akılcı plan kararları ile mümkündür. Yaşanabilir mekanların oluşturulmasında önem taşıyan peyzaj tasarımı ve onarım çalışmaları da doğal çevrenin sürdürülebilir kullanımını sağlamayı ve doğal kaynakların dengesini korumayı hedeflemektedir.

İnsan yaşamı için önemli olan doğal kaynaklardan birisi bitkilerdir. Bitkilerin toplumsal ve ekonomik kalkınmada önemli payları vardır. Ancak bitkilerin sahip olduğu fonksiyonel, estetik ve ekonomik değerlerden bilinçli ve yeterli düzeyde yararlanılmamaktadır. Oysa doğal bitki örtüsü, yer aldığı peyzajın jeolojik yapısı, iklim ve hidrolojik durumu açısından bütünleyici bir unsurdur. Doğal bitkiler renk, doku, ölçü ve

¹ Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü Bornova-İzmir
Sorumlu yazar: nurhankocan@mynet.com

şekil gibi estetik ve fonksiyonel özellikleri nedeni ile kırsal ve kentsel peyzaj düzenlemelerinde kullanıldığı gibi tıbbi ilaç maddesi, boya maddesi, parfüm maddesi olarak ekonomik açıdan da değerlendirilebilmektedirler. Bu nitelikleriyle bitkiler, kırsal ve kentsel alanlarda kullanım isteği uyandırır. Peyzaj tasarım ve onarım projelerinin temelinde yer alan bitkiler arasında fiziksel ve biyolojik özellikleriyle ekonomik ve estetik bir öneme sahip olan ve ülkemizde doğal olarak yetişen kuşburnu bitkisi bu amaçlar doğrultusunda kullanılmaya uygundur. Kuşburnu ülkemizin hemen her yerinde doğal olarak yetişmekle birlikte Orta Anadolu, Karadeniz Bölgesinde yoğun olarak bulunmaktadır. Bu bitki 30–1700m. (2500m.) yükseltilerde, ormanlarda, orman açıklarında, kıyılık yamaçlarda, vadilerde, yol kenarlarında, bahçe sınırlarında, fakir, taşlı, verimsiz arazilerde, sıcak güney bakılarda, kalkerli arazilerde, kumlu arazilerde, kurak kesimlerde, humuslu topraklarda doğal olarak yetişebilmektedir (Balci, 1996). En iyi gelişmeyi nehir kenarlarında, besin maddelerince zengin, gevşek topraklarda göstermektedir. Kış soğuklarına isteği fazla olduğu için Akdeniz İklimine sahip olan sahil kesimlerinde yaygın değildir. Kumlu topraklarda, kalkerli killi bölgelerde daha iyi bir gelişme gösterir. Kuşburnu ekstrem toprak şartlarında yetişebilen çok yıllık çalı formu bir bitkidir (Balci, 1996).

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın materyalini Türkiye’de doğal olarak yetişmekte olan kuşburnu (*Rosa canina* L.) bitkisi oluşturmaktadır. Çalışmada kuşburnu (*Rosa canina* L.) bitkisinin özellikleri ile ilgili olarak çeşitli makalelerden, kitaplardan ve internet üzerinden literatür taraması yapılmış, alan çalışmalarında

Şekil 1 Kuşburnu (*Rosa canina* L.) bitkisinin çiçeği

kuşburnu bitkisinin çeşitli mevsim ve gelişme dönemlerindeki genel özellikleri incelenmiş, çalışmanın sonucunda bitkinin ekonomik açıdan değeri, peyzaj tasarım ve onarım çalışmalarında kullanılabilirliği değerlendirilmiştir.

3. KUŞBURNU (*ROSA CANINA* L.) BİTKİSİ

3.1 Kuşburnu (*Rosa Canina* L.) Bitkisinin Genel Özellikleri

Kuşburnu Rosaceae familyasından Rosa cinsine ait bir bitki türüdür. Anavatanı Batı Asya, Anadolu, Kuzey ve Orta Avrupa olan kuşburnu çalı formunda, kışın yaprağını döken bir bitkidir. 1,5-3,5 m uzunluğunda dik büyüyen bir çalıdır. 7 m tepe çapı yapar. Dalları çoğunlukla geriye kıvrıktır, sarımsı-tırmanıcı formları vardır (Kutbay ve Kılınç, 1996).

Gövde ve dallar sarkık görünümde olup çoğunlukla sık dikenlidir. Dikenleri oldukça kaba, güçlü, genişlemiş olup kıvrıktır. Yapraklar soluk, koyu yeşil, 5-7 yaprakçıklı tüysü yaprak durumunda, yaprakçıklar 2-4 cm uzunlukta, eliptik, genişçe, oval, bileşik, alt kısmı tüylüdür. Kenarları yalın veya katlı olarak dişli, açık ya da mavimsi yeşil renktedir. Bazen damarların etrafında tüyler vardır (First-nature, 2006).

Çiçekler tek tek veya 2-15 tanesi bir arada, salkım şeklindedir. Brahteler geniştir. Petaller 3 cm.ye kadar beyaz, açık pembe, nadiren koyu pembe (Şekil 1). Çanak yapraklar yuvarlak, uzunca yumurta görünümündedir. Uçları sonradan geriye katlanmış durumda, kenarları bezemsi, kirpikler vardır. Çanak yaprak erken dökülür. Taç yapraklar 20-25 mm.dir. Çiçeklenme 15-25 gün sürmektedir. Çiçeklenme zamanı 5.-7. aylardır (Kutbay ve Kılınç, 1996) (Şekil 2).

Şekil 2 Kuşburnu (*Rosa canina* L.) bitkisinin çiçeği

Meyve şekli basık yuvarlaktan, uzun eliptik şekle kadar değişmekte, sarı, turuncu, kırmızı renktedir (Şekil 3). Vejetasyon döneminde yeterli yağış alması meyve iriliğini artırmaktadır. Meyveleri Eylül-Ekim ayında olgunlaşmaktadır (Güleryüz ve Ercişli, 1996). Kuşburnu meyveleri yüksek oranda birçok vitamin ve mineral madde içerirken diğer bitki organları ise tıbbi özelliğe sahip tanen organik maddeleri içermektedir. Özellikle C vitamini bakımından zengindir. Bitkide en fazla C vitamini olgunlaşmaya başladığı evrede bulunmaktadır. Bu dönem meyvenin parlak kırmızı olmasından anlaşılmakta, koyu kırmızı hale gelip yumuşayınca vitamin oranı

Şekil 3 Kuşburnu (*Rosa canina* L.) bitkisinin meyvesi

düşmektedir. Ayrıca toprakta fosfor eksikliği ve potasyum fazlalığı vitamin oranını düşürmektedir. Yükseklik ve ışıklenme arttıkça meyvenin içerdiği C vitamini miktarı artmaktadır. Bu nedenle meyveleri kuru güneşli havalarda toplanır (Plantes-comestibles, 2006). Kuşburnu karoten, B₁, B₂, E, K, vitaminlerini de içermektedir. Mineral madde yönünden zengin olup yapısında potasyum, sodyum, kalsiyum, magnezyum, fosfor, demir, mangan, bakır, çinko gibi kanyonlar ve sülfat, klorür, nitrat gibi anyonlar bulunur. (Yıldız ve Nergiz, 1996)

Şekil 4 Kuşburnu (*Rosa canina* L.) bitkisinin formu

Kuşburnu bitkisinin çalı formunda (Şekil 4) ve dikenli olması toplama aşamasında çiftçilerin en büyük problemini oluşturmaktadır. Toplanan kuşburnu meyvesi 15-20 gün kurutulduktan sonra 1 yıl saklanabilmesi meyvenin değişik şekillerde saklanması zorunluluğunu oluşturmaktadır.

Kuşburnu ekstremler iklim şartlarına oldukça dayanıklı bir türdür. Mayıs-Haziran ayları arasında çiçek açtıkları için ilkbahar geç donlarından zarar görme riski yoktur. Kökleri oldukça derine indiğinden kuraklığa karşı son derece dayanıklıdır. Kuşburnu humusça fakir, kumlu balçık, balçık topraklarda iyi gelişme gösterir. Yarı nemli ve nemli topraklar ile bol ışıklı yerler bitki için uygundur (Özer, 2006). Kuşburnu tohum, kök sürgünü, daldırma, çelik ile üretilebilir. Kuşburnu tohumları Eylül ayı sonunda ekilmelidir. Ekim derinliği 2,5 cm.dir. En uygun tohum alma zamanı meyvelerin sarımsı veya hafif kırmızıya döndüğü dönemdir. Kuşburnu için farklı dikim mesafeleri uygulanmakta genellikle tür özelliklerine göre 1×1,5 m, 1,5×2 m, 3,5×1,2 m veya 3×3 m mesafe ile dikim yapılmaktadır. Bu dikim mesafelerine göre dekara 111-667 adet fidan dikilmektedir. Dikimden önce toprak işlenmelidir. Kışın iklimi sert geçen yerlerde ilkbahar dikimi daha uygundur. Dikimden önce

açılan çukura çiftlik gübresi verilmelidir. Kuşburnu bitkisinde gübre uygulaması yeni sürgünlerin meydana gelmesini, bitki boyunu, meyve eti önemini etkilemektedir (Güleryüz ve Ercişli, 1996).

3.2 Kuşburnu (*Rosa Canina* L.) Bitkisinin Kullanım Alanları

Doğal olarak yetişen, peyzaj tasarım ve onarım çalışmalarında bol miktarda kullanılabilir olan kuşburnunun geniş kullanım alanları vardır.

Kuşburnu, Haziran ayında açan pembe, açık kırmızı, açık sarı ve beyaz renkteki çiçekleri, sonbaharda olgunlaşan ve parlak kırmızı renkteki meyveleriyle süs bitkisi değeri önem taşımakta, konut bahçelerinde, açık yeşil mekan düzenlemelerinde, kırsal rekreasyon peyzaj tasarım çalışmaları, rekreasyonel amaçlı olamayan planlama çalışmaları ve karayolları şev çalışmalarında estetik ve fonksiyonel olarak soliter ya da gruplar halinde kullanılmaktadır.

Kuşburnu tarım, ormancılık, mera amacıyla kullanılışı oldukça güç olan taşlık, kayalık, bataklık, eğimli, kurak ve kalkerli alanlara, erozyon tehlikesi olan alanlarda, 8. sınıf

arazinin ekonomik anlamda değerlendirilmesinde kullanılmaktadır.

Kuşburnu demiryollarında, karayollarında trafiği yönlendirmede, yol kenarlarında görsel etki oluşturmada, orta refüjlerin ağaçlandırmalarında, tarla kenarlarında, orman içi açıklıklarda, orman kıyılarında, kar siperi olarak kışın kar fırtınasına maruz kalan alanlarda, 1×1 m aralıklarla 2-3 sıra dikilerek dikenli canlı çit olarak ve tarım bitkilerine rüzgar perdesi olarak kullanılmaktadır (Yamankaradeniz, 1983).

Kuşburnu ekonomik öneminin yanında önemli ölçüde çevresel yararı olan bir bitkidir. Ülkemiz topraklarının büyük bir kısmını tehdit eden erozyonun önlenmesi, ağaçlandırma ve doğa onarım çalışmalarında bitkinin derin kök sistemi, sık dokusu, alttan dallanması, ve ekstrem çevre koşullarına dayanıklı olması özellikleriyle yararlanılmaktadır. Ekonomik önemi gün geçtikçe artan bu bitkinin şevlerde ve erozyon alanlarında değerlendirilmesi ile toprak kayıplarının önenebilmesi mümkündür. Besin değeri ve insan sağlığı açısından ülkemizde son yıllarda gündeme gelen kuşburnu meyvesinden reçel, marmelat, şurup, çay gibi ürünlerle dolaylı bir gelir sağlanmaktadır. Doğal olarak yetişen ve kültüre alınmış bitkiler arasında C vitamini yönünden en zengin olan bitkinin kuşburnu olduğu bilinmektedir. Bu oran bitkinin yetişme yeri iklimi, toprak şartları, rakım ve türe bağlı olarak 100-5300 mg./ 100 gr olarak tespit edilmiştir (Yamankaradeniz, 1983).

Bitkinin kök, gövde, taç yapraklarından elde edilen boya ve tanen maddeleri boya, parfüm ve deri sanayinde, meyvelerinin içerdiği vitaminler, mineral maddeler ile özellikle potasyum ve fosfor elementleri gıda sanayinde, meyve ve sebze sularının zenginleştirilmesinde doğal katkı malzemesi olarak ve ilaç sanayinde çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Çekirdeklerinden hayvan yemi olarak yararlanılmaktadır (Yamankaradeniz, 1983).

Kuşburnu bitkisinin kökleri derine gittiği için peyzaj onarım çalışmaları için avantaj oluşturmaktadır. Ayrıca bitki kuraklığa karşı dayanıklı olması özelliği ile kesme çiçek gül yetiştiriciliğinde anaç olarak kullanılmaktadır. Bu amaç için en uygun türü *Rosa canina* L. "İnermis"tir.

4. SONUÇLAR

Ülkemizde doğal ve kültürel çevrenin korunması ve geliştirilmesi çalışmalarında

doğal bitki örtüleri tam olarak değerlendirilmemektedir. Yerleşim, tarım, endüstri, rekreasyonel alanların planlaması, doğal ve kültürel peyzaj özelliklerinin korunması, geliştirilmesi, doğal ve kültürel etkiler sonucu bozulan çevrenin korunmasında doğal bitki türlerinin katkıları önemli yer tutmaktadır.

Son yıllarda sosyo-kültürel yapıdaki gelişmelere bağlı olarak planlı kentsel ve kırsal çevrelerin oluşumu ile peyzaj tasarımları ve bitkilendirme çalışmalarının önemi kavranmış, süs bitkilerine yönelik yoğun bir talep ortaya çıkmıştır. Ancak geniş bir alanda ihtiyaç duyulan bitkilerin temin edileceği yeterli sayıda ve uygun fiyatta bitki bulmak güç olmaktadır. Bu noktada düzenlemelerde doğal bitkilerin değerlendirilmesi proje maliyetinin düşürülmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca bitkinin yöre iklim şartlarına adaptasyonu konusunda her hangi bir sıkıntı ile karşılaşmamaktadır. Ancak diğer önemli bir nokta doğal bitki örtüsünün yetiştirilmesi ve çoğaltılması işlemlerinin bir düzen ve politika içerisinde olması sağlanmalıdır. Aksi takdirde bilinçsizce doğadaki türlerin tahribi ve yok edilmesi gibi hiç te istenmeyen durumlar ortaya çıkabilir.

Kuşburnu meyvesi gıda, ilaç, boya, parfüm maddesi olarak kullanılmakta meyvelerinin ve çiçeklerinin görsel ve estetik özellikleriyle peyzaj planlama çalışmalarında, bitkisel tasarımlarda yer almaktadır. Özellikle kentsel peyzajda yapılan düzenlemelerde kuşburnu bitkisinin kullanılması böcek, kuş ve kelebek gibi farklı canlı türlerine yaşam ortamı sağlayacak bu da ekolojik olarak kentsel peyzaja yarar sağlayacaktır.

Kuşburnunun ekonomik ve estetik değerleri bitkinin kullanımının artırılması ile mümkün olacaktır. Bunun için iyi türlerden seleksiyon yapılarak bitkinin kültüre alınması, iyi cins bitki üretilmesi sağlanmalıdır. Kuşburnu üretiminin yoğun yapıldığı bölgelerde kuşburnu işleme sanayi kurulması gerekmektedir.

Bitki kentsel ve kırsal alanlarda boş arazilerde, açık yeşil alanlarda, karayolu peyzaj çalışmalarında değerlendirilmelidir. Su ve rüzgar erozyonunu önleme çalışmalarında, kar-rüzgar perdesi olarak kullanılmalıdır.

Bitkiler ekosistemlerin ve bir bütün olarak biyosferin normal işlevini sürdürmesi için gereklidir. Dünyamızın geleceği için bu kadar önemli olan doğal varlıkların korunması bir o kadar gereklidir. Bu nedenle ekonomik değere sahip tüm doğal bitki kaynaklarının eksiksiz bir

envanter çalışması yapılması, envanteri çıkarılan bitkilerin yerleri ve özellikleri bitki haritalarına işlenmeli, etkin olduğu yerlerde kullanımlarının artırılarak bitkinin tanıtımı, ekonomik değeri ve güncelliği sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Balcı, N., (1996), Toprak Koruması, İst. Ü Yayın No: 3947, Orman Fak. Yayın No: 439, ISBN: 975-404-423-6, İstanbul.
- First-nature.com, (2006), *Rosa canina*-Dog rose, Swyn Esgair, Drefach Felindre, Llandysul SA44 5XG, Wales, UK, <http://www.first-nature.com/flowers/rosa-canina.htm>
- Güleryüz, M., Ercişli, S., (1996), “Kuşburnu Yetiştiriciliği”, Kuşburnu Sempozyumu, s.11, Gümüşhane.
- Kutbay, H.G., Kılınç, M., (1996), “Kuşburnu (*Rosa* L.) Türlerinin Taksonomik Özellikleri ve Türkiye’deki Yayılışı”, Kuşburnu Sempozyumu, s.81, Gümüşhane.
- Özer, A.E., (2006), “Dereden-Tepeden Doğal ve Yapay Alanlardaki Bitkiler”, Türkiye Ormancılar Derneği, Eğitim Dizisi:3, ISBN: 975-93478-5-7, Ankara.
- Plantes-comestibles.com, (2006), *Rosa canina* L., <http://www.plantes-comestibles.com/plantes-comestibles.php>
- Yamankaradeniz, R., (1983), Kuşburnu Değerlendirme Olanakları, Gıda Der.,Yıl:8-4.
- Yıldız, H., Nergiz, C., (1996), “Bir Gıda Maddesi Olarak Kuşburnu”, Kuşburnu Sempozyumu, s.309, Gümüşhane.